

Iz Hipokratovega | O BOŽJASTI korpusa

*Prevod Jan CIGLENEČKI, Michael
JUMIČ in Kristijan ŠINKEC*

Zbirka spisov, ki jo danes poznamo pod latinskim naslovom *Corpus Hippocraticum*, je priročnik z besedili, pripisanimi Hipokratu s Kosa (460-370 pr. Kr.), največjemu grškemu zdravniku. Danes velja za dokazano, da večina besedil v tej zbirki ni Hipokratovih, ampak so jih v stoletjih po njegovi smrti napisali njegovi učenci in pripadniki drugih medicinskih šol. Mednje spada tudi razprava z grškim naslovom *Peri hierēs nouūsou* (lat. *De morbo sacro* 'O sveti bolezni'), v katerem se je avtor (kot kažejo slogovne raziskave, je bil verjetno rod ali dva mlajši od Hipokrata) odločno zoperstavil tedaj (kot kaže nenazadnje slovenska beseda 'božjast', tudi še dolgo potem) splošno sprejetemu mnenju, da nastane ta bolezen zaradi neposrednega božjega posega v človeka. Ime *epilēpsía* uporabi zanjo samo enkrat (v 13. poglavju), toda toliko pogosteje pridevnik *epilēptikós*, četudi še vedno v prvotnem grškem pomenu 'ki doživi napad (bolezni)'. V spisu postavi trditev, da je izvor božjasti v možganih, ter si prizadeva (v okvirih tedanjega medicinskega znanja) razložiti nastanek in potek bolezni z delovanjem organov in medsebojnim vplivom telesnih tekočin.

1. Z boleznijo, ki se imenuje sveta, je takole: po mojem mnenju ni prav nič bolj božanska in sveta od drugih, temveč sta njena narava in izvor podobna kot pri ostalih boleznih. Zaradi nepoznavanja in nenavadnosti, ker ni prav nič podobna drugim boleznim, so ljudje mislili, da sta njena narava in vzrok božansko delo. Zadrega ljudi spričo njihovega nepoznavanja bolezni predstavo o njeni božanskosti ohranja naprej, po drugi strani pa jo zanika način zdravljenja samega, ki se bolezni loteva z očiščevalnimi obredi in zagovori. Če bo obveljalo prepričanje, da je ta bolezen nekaj božanskega, ker je nenavadna, potem bodo svete tudi številne druge bolezni in ne samo ena. Dokazal bom, da niso ostale bolezni nič manj čudne in nedoumljive, pa jih vendar nihče nima za svete. Meni se vsakodnevna, dvodnevna ali tridnevna¹ mrzlica ne zdijo nič manj svete in nič manj od boga povzročene, pa se jim ljudje vendar ne čudijo. Tako vidim, kako ljudje norijo, postanejo nerazumni brez očitnega razloga in

¹ Vrste mrzlice glede na to, ali se napadi vročine pojavljajo vsak, vsak drugi ali vsak tretji dan.

počnejo veliko neprimernega. Prav tako vem, da v spanju številni stokajo in kričijo, drugi se dušijo, tretji skačejo pokonci, bežijo ven in so nepristevni, dokler se ne prebudijo, zatem pa se jim zdravje povrne in zopet postanejo razumni kakor prej, le da so blede in slabotni. To pa se ne zgodi le enkrat, temveč pogosto. Še veliko drugih takšnih primerov je, vendar bi bila razprava predolga, če bi hoteli govoriti o slehernem izmed njih.

2. Tisti, ki so to bolezen prvi oklicali za sveto, se mi zdijo podobni današnjim čudodelnikom, mazačem, sleparjem in bahačem, ki se delajo, da so zelo pobožni in da vedo nekaj več. Prav ti se, v zadregi, ker nimajo ničesar, kar bi lahko ponudili za lajšanje bolezni, skrivajo v zavetju njene »božanske narave«. Da njihovo neznanje ne bi prišlo na dan, so si izmislili, da je ta bolezen nekaj svetega. Vse skupaj so podkrepili s primernim besedičenjem in uveljavili svoj način zdravljenja, da bi tako samim sebi zagotovili trdno kritje: ponujajo očiščevalne obrede in zagovore ter hkrati odsvetujejo kopeli in številne jedi, ki so za bolnega človeka neprimerne: od morske hrane barbona, črnorepko, ciplja in jeguljo (te so namreč najbolj škodljive); od mesne hrane kozje, jelenje, svinjsko in pasje meso (te vrste namreč namreč najbolj dražijo prebavila); od ptičje hrane meso petelina, grlico in dropljo (kajti za to se tudi na splošno misli, da je najbolj žilavo); od zelenjave meto, česen in čebulo (trpke stvari namreč bolnemu ne koristijo); prav tako odsvetujejo nositi črn plašč (kajti črna je barva smrti), ležati na kozji koži ali se oblačiti vanjo, kakor tudi polagati nogo na nogo in roko na roko (omenjene stvari bolnika namreč ovirajo). Vse te napotke polagajo bolniku na srce zaradi »božanske« narave bolezni, kakor da bi oni vedeli kaj več, ter navajajo še druge vzroke, in sicer zato, da bi, če bi bolnik ozdravel, slovela njihova spretnost, če pa bi umrl, bi stala njihova obramba na trdnih tleh, saj bi imeli pri roki izgovor, da niso krivi oni, temveč bogovi. Sami jim namreč niso dali niti jesti niti piti nobenega zdravila, prav tako pa jih niso namakali v kopeli, da bi se zdeli krivi. Jaz pa mislim, da potemtakem nihče izmed Libijcev², ki živijo v notranjosti dežele, ne bi smel biti zdrav, ko pa vendar vsi ležijo na kozjih kožah in uživajo kozje meso; preprog, plaščev in čevljev pa sploh ne poznajo drugačnih kot kozjih, saj so koze in ovni edina živina, ki jo imajo. Če uživanje in uporaba teh stvari povzroča bolezen, medtem ko se bolezen ozdravi, če vsega naštetega ne jemo, to pomeni, da bog ni kriv in da zarotitve nič ne koristijo, temveč stanje izboljšuje ali poslabšuje hrana, božanska moč pa nima nobenega vpliva.

3. Kdorkoli se zdravljenja loteva na ta način, po mojem mnenju ne misli, da so takšne bolezni svete in božanske. Če je namreč izboljšanje nastalo zaradi tovrstnih očiščevalnih obredov in tovrstnega zdravljenja, kaj potem preprečuje, da bi se bolezen s pomočjo drugih podobnih

² To imen je takrat označevalo celotno Severno Afriko.

prijemov pri ljudeh tudi pojavila in jih napadla? Njen vzrok tako ne bi bil več božanstvo, temveč nekaj človeškega. Kdor je sposoben z zagovarjanjem in čaranjem takšno bolezen odgnati, tisti bi jo lahko s podobnimi spretnostmi tudi priklical, prav ta preudarek pa izničuje vpliv božanstva. Ko pripovedujejo in si izmišljujejo takšne razlage, se pretvarjajo, da vedo nekaj več in goljufajo ljudi, tako da jim predpisujejo očiščevalne obrede, večji del del njihovega govorjenja pa se zateka k božanskemu in demoničnemu. Toda po mojem mnenju ne govorijo, kot se zdi njim samim, o pobožnosti, ampak prej o bogokletnosti in o tem, da bogov ni. Njihova pobožnost in božanskost je, kakor bom dokazal, v resnici bogokletna in svetoskrunska.

4. Če tisti, ki se ukvarjajo s tem, pravijo, da znajo z neba sneti luno, zamračiti sonce, priklicati nevihto in jasno vreme, povzročiti dež ali sušo, narediti morje neprehodno in zemljo nerodovitno ter početi še druge tovrstne stvari, pri tem pa trdijo, da so vse te reči izvedljive bodisi preko posvetitev bodisi preko kakšnega drugega spoznanja in načrtnega delovanja, se mi zdijo brezbožni in po mojem trdnem prepričanju sploh ne verjamejo v bogove oziroma menijo, da bogovi nimajo nobene moči in da jih ne bi mogli odvrniti od najhujših dejanj. Če se obnašajo tako, kako ne bi bili osovraženi pri bogovih? Če človek s čaranjem in žrtvovanjem sname luno z neba, zamračí sonce ali priklíče nevihto in jasno vreme, potem jaz v tem ne vidim nič božanskega, ampak nekaj povsem človeškega, ko vendar človeški um obvlada in zaslužni božansko moč.

Verjetno pa ni tako: ljudje, ki hrepenijo po življenju, si namreč izmišljujejo vse mogoče - za to bolezen kakor tudi za marsikaj drugega - ter vzrok za vsako obliko trpljenja pripisujejo bogu, in to ne samo enkrat, ampak se na boga sklicujejo po potrebi: če bolnik po vedenju posnema kozo, tuli in ima krče na desni strani, potem pravijo, da je temu vzrok Velika mati bogov; če naglas vreščijo, jih primerjajo s konji in pravijo, da je kriv Pozejdon; če jim uide kaj blata, kar se ljudem, ki hudo trpijo zaradi bolezní, pogosto dogaja, je pri roki ime Enodia³; če pa je blato gostejše in drobnejše, podobno kakor pri ptičih, je temu vzrok Apolon Nomios; če se bolnik peni iz ust in brca, pravijo, da je vzrok Ares. Za tistih pa, ki jih ponoči popadejo groza, strahovi, prividi in blaznost, ki skačejo iz postelje in bežijo ven, trdijo, da jih obseda Hekata in da jih napadajo heroji.⁴

Pomagati skušajo z očiščevalnimi obredi in zagovori ter pri tem po mojem mnenju počnejo nekaj nadvse svetoskrunskega in brezbožnega: tiste, ki so oboleli za to boleznijo, zdravijo s krvjo in podobnim, kakor da bi bili omadeževani ali hudodelci, kakor da bi bili začarani ali da bi zakrivali svetoskrunstvo. Vendar pa bi bilo treba ravnati ravno nasprotno, namreč

³ Eno od imen boginje Hekate.

⁴ Umrli polbožanski junaki.

prositi bogove z žrtvovanjem in molitvijo, predvsem pa tako, da bi bolnike peljali v svetišča. Ničesar od tega ne počnejo, temveč skušajo bolnike samo obredno očistiti. Del odpadkov⁵, ki ostanejo pri očiščenju, zakopljejo v zemljo, drugi del vržejo v morje, tretjega pa odnesejo v gore, da bi ostal nedotaknjen in nedostopen; v resnici bi jih bilo treba odnesti v svetišča in izročiti bogu, ko je vendar ravno bog njihov vzrok. Sploh pa se mi ne zdi verjetno, da bi bog lahko oskrunil človeško telo, se pravi, da bi nekaj najsvetejšega skrunilo najbolj minljivo stvar. In četudi bi se zgodilo, da bi bilo človeško telo oskrunjeno ali da bi od česa trpelo, bi ga bog kvečjemu ozdravil in očistil, ne pa oskrunil. Vsekakor je božanstvo tisto, ki očisti največje napake in pregrehe ter izpere nesnago, ki se je nabrala v nas. Mi sami zarisujemo meje svetiščem in posvečenim gajem, da jih ne bi prestopil nihče, če ni čist, in se, ko vstopamo vanje, poškopimo, ne da bi se omadeževali, temveč da bi se očistili madeža, če ga imamo morda še od prej. Takšno je torej moje mnenje o obrednem očiščenju.

5. Ta bolezen se mi ne zdi nič bolj božanska od ostalih, temveč ima enako naravo kot druge bolezni, in določen razlog, zaradi katerega nastane. Je tudi ozdravljiva, če se le ni zaradi dolgotrajnosti že tako poslabšala, da je močnejša od vseh zdravil, ki so na razpolago. Kakor druge bolezni je tudi ta dedna: če se namreč iz flegmatične osebe rodi flegmatična, iz kolerične kolerična,⁶ iz jetične jetična in iz bolehajoče na vranici prav tako bolehajoča na vranici, zakaj potem koga izmed potomcev, čigar oče in mati sta bila prav tako obolela, ne bi napadla ista bolezen? Seme prihaja namreč iz vseh delov telesa, in sicer iz zdravih zdravo in iz bolnih bolno. Še en tehten dokaz, da ni nič bolj božanska od ostalih bolezni, pa je tale: po svoji naravi se ta bolezen pojavi pri flegmatičnih osebah, medtem ko koleričnih ne napada. In vendar bi se morala ta bolezen, če je bolj božanska od ostalih, pojavljati pri vseh enako in ne bi smela razlikovati med koleričnimi in flegmatičnimi osebami.

6. Vzrok te bolezni, kakor sploh pri najhujših boleznih, so možgani. Na kakšen način in iz kakšnega razloga nastane, bom pojasnil v nadaljevanju. Človeški možgani so, kot pri vseh ostalih živih bitjih, dvojni in na sredi razdeljeni s tanko membrano, zaradi česar bolečin v glavi ne občutimo vedno na istem mestu, temveč na enem od obeh predelov, včasih pa tudi na obeh hkrati. V možgane vodijo žile iz celega telesa; številne tanke in dve debeli, ena iz jeter, druga iz vranice. Pot žile, ki vodi iz jeter, poteka takole: en del teče navzdol skozi organe na desni strani tik ledvic in ledij v notrani del stegna, od koder se spusti v stopalo – ta žila se imenuje

⁵ V grškem besedilu uporabljeni izraz *katharmós* tukaj pomeni predmet, na katerega se med očiščenjem prenese zlo.

⁶ V skladu s teorijo telesnih tekočinah so flegmatiki tisti, v katerih telesu prevladuje sluz (*phlégma*), medtem ko imajo koleriki več žolča (*kholé*).

velika žila.⁷ Drugi del teče navzgor skozi desno prepono in pljuča, odcepi se v srce ter desno nadlaht; ostali del gre navzgor skozi ključnico v desni predel vratu, kjer teče tako tesno ob koži, da se jo vidi, pri ušesu pa se zopet skrije in razdeli. Njen najdebelejši in največji del z največjo prostornino se konča v možganih, preostali del pa se izteka v desno uho, desno oko in nosnico. Tako torej tečejo žile, ki vodijo iz jeter. Žila, ki vodi iz vranice, se na levi strani telesa prav tako kakor žila, ki teče iz jeter, razteza navzdol in navzgor, le da je tanjša in šibkejša.

7. Po teh žilah prenesemo večino vdihnjenega zraka.⁸ Tidve žili sta hkrati naša glavna dihalna organa, ki srkata vase zrak, ga prenašata v ostalo telo po tanjših žilah, ga tako hladita ter zopet odvajata. Zrak se namreč ne more ustaviti, ampak se premika navzgor in navzdol. Če pa se kje ustavi in tam ostane ujet, postane mesto, kjer je obstal, otopelo. Dokaz je naslednji: kadar se človeku med ležanjem ali spanjem tanjše žile tako stisnejo, da se zrak ne more prebiti skozi, takoj otrpne.⁹ Tako je pri žilah in pri ostalem.

8. Ta bolezen se pojavi pri flegmatikih, pri kolerikih pa ne. Začne se razvijati na stopnji zarodka, ko je ta še v maternici. Podobno kot drugi telesni deli se tudi možgani še pred porodom razvijajo in izčistijo. Če se izčistijo lepo in pravilno in če odtekanja ni ne več ne manj, kot bi ga moralo biti, ima otrok zelo zdravo glavo. Če pa iz celotnih možganov odteče preveč in pride do znatnega razkroja¹⁰, bo imel v odraslih letih bolno glavo, polno odmevov in ne bo prenašal ne vročine ne mraza. Če pa gre tok sluzi skozi oko, uho ali če se kakšna žila izsuši, bo ta del izmaličen v tolikšni meri, kolikor je imel odtoka. Če pa ne pride do očiščenja in se sluz nabere v glavi, bo ta otrok gotovo flegmatik. Tisti, ki se jim v otroških letih pojavijo rane na glavi, ušesih ter drugje na koži, ki imajo poleg tega veliko slin in jim teče iz nosu, so v zrelih letih zelo dobrega zdravja. Tako se namreč izloči in izčisti sluz, ki bi se morala očistiti že v maternici. Na takšen način očiščenih otrok se ta bolezen večinoma ne loteva. Otroci s čisto kožo, ki nimajo ran in jim ne odtekata slina in sluz ter se niso očistili že v maternici, pa so v nevarnosti, da se jih bolezen loti.

9. Če ta tok iz glave potuje do srca, nastopi srčni drget¹¹ in težave pri dihanju, oslabijo pa tudi prsa; nekateri bolniki celo postanejo grbasti. Ko hladna sluz teče navzdol v pljuča ali srce, se kri ohladi.¹² Na silo ohlajene

⁷ Slovenski izraz, ki je uporabljen tukaj, je približen prevod grškega *koilēphléps* ('votla' ali 'prostorna' žila, latinsko *vena cava*). Mišljena je velika srčna dovodnica.

⁸ Avtor domneva, da se po žilah poleg krvi prenaša tudi zrak.

⁹ V izvorniku *nárkhē* 'odrevenelost'; podoben je naš način izražanja, po katerem noga ali roka 'zaspi'.

¹⁰ Ker ostane v možganih preveč tekočine in nečistoča ni pravočasno odtekla; grški izraz je *apótaxis* 'odtapljanje'.

¹¹ Grško *palmós*, latinsko *palpitatio*.

¹² Avtor predpostavlja, da je sluz po naravi hladna in kri topla.

žile udarijo ob pljuča in srce, srce drgeta, tako da lahko zaradi tega nastopijo težave pri dihanju ali nezmožnost dihati leže.¹³ Bolnik ne dobi toliko zraka, kolikor bi hotel, dokler odtok sluzi ni obvladan in ogreta sluz ne steče po žilah. Takrat prenehajo težave pri dihanju in srčni drget, in sicer v sorazmerju z odtokom sluzi iz možganov: če je odtok večji, prenehajo počasneje, če je manjši, pa hitreje. Če so odtoki pogostejši, ga ta bolezen pogosteje napada. To torej trpi bolnik, če pride sluz v pljuča in srce. V primeru, da gre v trebušno votlino, pa ga prime driska.

10. Če pa so vse te poti za odtok zaprte, odteče navzdol po že omenjenih žilah. Bolnik v tem primeru onemi in se duši; iz ust mu teče pena, zobje so stisnjeni, roke se zvijajo, oči se vrtijo in bolnik ni pri sebi. Nekaterim uide tudi blato. Do tega pride na levi ali na desni ali pa na obeh straneh telesa.

Zdaj pa bom razložil, kako pride do vsakega izmed teh znamenj. Bolnik onemi, ko nenaden vdor sluzi v žile zapre dotok zraka, ga ne pusti naprej v možgane in velike žile, pa tudi ne v prekate¹⁴ in s tem oteži dihanje. Kadar človek vdihne skozi usta ali nos, gre zrak najprej v glavo, nato pa večji del v trebušno votlino; en del zraka gre v pljuča, drug del pa v žile. Iz teh se skozi žile porazdeli po ostalih delih telesa. Zrak, ki gre v trebušno votlino, ohladi trebuh, ne da bi koristil kako drugače. Tisti zrak pa, ki gre v pljuča in žile, koristi telesu s tem, da gre v prekate in v glavo ter na ta način daje človeku zavest, udom pa omogoči gibanje. Ko torej sluz zapre dovod zraka v žile in ga te ne sprejmejo, človek onemi in pade v nezavest. Roke postanejo šibke in se zvijajo, ker kri miruje in ne teče po telesu kot ponavadi. Oči se vrtijo, ker tanjše žile ne dobivajo zraka in drgetajo. Pena, ki teče iz ust, prihaja iz pljuč. Kadar namreč zrak ne pride v pljuča, se ta začnejo peniti in kipeti, kakor da bi človek umiral. Blato odteče, ko bolnik začuti pritisk, to pa se zgodi, ko se jetra in trebušna votlina premaknejo v zgornji del trupa in ko je zveza med želodcem in trebuhom prekinjena. Do tega pride, ko zrak ne prihaja v usta kot ponavadi. Bolnik brca, ko je zrak ujet v udih in zaradi sluzi ne najde izhoda, hiti gor in dol po krvi ter povzroča krče in bolečino. Zato bolnik torej brca. Vse to bolnik trpi, ko priteče v toplo kri hladna sluz. Sluz ohladi in ustavi kri. Če je odtok sluzi precejšen in gost, bolnika takoj ubije. Sluz namreč s svojim hladom obvlada kri in jo strdi. Če pa je odtok manjši, spočetka le ovira dihanje, vendar ga čez nekaj časa razredči velika količina tople krvi, ki se premika po žilah. Če se odtok sluzi tako ukroti, dobijo žile zrak in bolniku se vrne zavest.

11. Majhni otroci, ki jih popade ta bolezen, večinoma umrejo, če je odtok precejšen in ob južnem vetru. Ker so žilice tanke, ne morejo sprejeti sluzi zaradi njene gostote in količine, temveč se kri ohladi in strdi, čemur sledi smrt. Če pa je sluzi le malo in če teče navzdol po obeh žilah ali samo

¹³ Grški izraz je *orthópnoia*.

¹⁴ V izvorniku *koilíai* 'votline'.

po eni strani telesa, otrok sicer preživi, vendar mu ostanejo znamenja: usta, oko, roka ali vrat so prizadeta¹⁵ na mestu, kjer je tanjša žila, zapolnjena s sluzjo, usahnila. Zaradi te žile je prizadeti del telesa nujno šibkejši in nepopolno razvit. Vendar je ta prizadetost dolgoročno gledano bolniku večinoma v korist. Potem ko je bil otrok enkrat tako zaznamovan, se ga bolezen namreč ne loteva več, in sicer iz naslednjega razloga: zaradi te težave trpijo tudi ostale žile, deloma celo same usahnejo do te mere, da sicer še vedno prepuščajo zrak, vendar odtekanje sluzi skozi ne more biti več tako obilno. Seveda pa so udje šibkejši, ker so žile prizadete. Po drugi strani tisti, pri katerih je odtekanje le neznatno, usmerjeno v desno stran telesa in nastane ob severnem vetru, preživijo brez vsakršnih znamenj. Vendar obstaja nevarnost, da se bo bolezen pojavila v starejših letih in se še okrepila, če bolnik ne bo deležen potrebnega zdravljenja. Tako ali pa vsaj približno tako je pri otrocih.

12. Odraslih napad te bolezni ne ubije niti ne pohabi. Žile so namreč prostorne in polne tople krvi, zato sluz krvi ne more obvladati in jo ohladiti do te mere, da bi jo strdila, temveč nasprotno kri prevlada nad sluzjo in sluz se z njo hitro pomeša. Žile na ta način dobijo zrak, tako da ostaja bolnik pri zavesti; prej omenjena znamenja pa se pojavijo redkeje, ker je bolnik telesno močan. Kadar pa ta bolezen napade najstarejše, jih ubije ali ohromi, ker so pri njih žile že izpraznjene, krvi v njih je malo, pa še ta je redka in vodena. Usodno je, če pride do znatnega odtoka sluzi v zimskem času. Onemogoči namreč dihanje in kri se strdi, če gre tok na obe strani telesa. Če pa teče na samo eno stran, bolnika ohromi. Kri je namreč prerodka, prehladna in je je premalo, da bi lahko obvladala sluz, zato ji podleže in se strdi, tako da telesni deli, v katerih se je kri skvarila, izgubijo moč.

13. Pogosteje teče na desno kakor na levo, ker so žile tam prostornejše in večje kakor na levi strani. (Žile se raztezajo iz jeter in iz vranice.) Pri otrocih sluz najbolj odteka in se topi, ko se jim glava segreje od sonca ali ognja in se možgani nato nenadoma ohladijo. Takrat se namreč izloča sluz: topi se zaradi toplote in širjenja možganov¹⁶, izloči pa se zaradi hladu in krčenja, tako da na koncu odteče navzdol. Nekaterim se to zgodi iz pravkar navedenega razloga, nekaterim pa, ko severnemu vetru na hitro sledi južni, saj le-ta možgane, ki so bili trdni in zdravi, nenadoma sprosti in razrahlja, tako da jih sluz preplavi in na ta način pride do odtekanja. Do odtekanja sluzi pride tudi, kadar se bolnik boji neznanega, če se ustraši nenadnega krika, ali če med jokom ne more dovolj hitro vdihniti zraka, kar je pogosto pri otrocih. Kadar se zgodi kaj takega, se telo takoj ohladi, bolnik onemi, ne vdihava zraka, temveč se dihanje ustavi, možgani se

¹⁵ Dobeseni prevod grškega *paréspastai* bi bil 'so zategnjena'.

¹⁶ V izvorniku je uporabljen izraz *diákhysis* 'razlitje'.

skrčijo, kri obmiruje in tako se sluz izloči in odteče. Navedeno so torej razlogi za božjast pri otrocih na začetku njihovega življenja.

Po drugi strani je starejšim najbolj nevarna zima. Kadar si namreč ogrejejo glavo in možgane ob močnem ognju, nato pa se znajdejo na mrazu in se ohladijo, ali kadar pridejo iz mraza na toplo in ob močan ogenj, doživijo isto in bolezen jih napade iz prej omenjenih razlogov. Obstaja pa velika nevarnost, da bo isto doživel spomladi, če mu glavo ogreje sonce, poleti pa ne, ker takrat ne prihaja do nenadnih toplotnih sprememb. Ta bolezen pa ne napada ljudi, ki so prestopili dvajseto leto življenja, če ni bila prisotna prej, oziroma se loteva zelo malo ljudi ali celo nobenega. Žile so namreč polne krvi, saj je le-te v obilici, možgani pa so trdni in vzdržljivi, tako da sluz ne teče v žile. Če pa že steče, ne prevlada nad krvjo, ker je ta topla in je je dovolj.

14. Če se na ta način bolezen že od otroštva skupaj z bolnikom zraste in vzredi, potem ga to običajno doleti med vremenskimi spremembami; največkrat in najraje pride do napadov, ko pihajo južni vetrovi, in takrat je okrevanje težavno. Možgani namreč postanejo vlažnejši kot ponavadi, zalije jih tudi sluz, tako da je odtekanje pogostejše, vendar se sluz ne more v celoti izločiti, tako da se možgani ne morejo osušiti, temveč so premočeni in vlažni. O tem se lahko prepričamo pri drobnici, ki se je loteva ta bolezen, še posebej pri kozah, kajti te najpogosteje doživljajo napade. Če jim razkolješ glavo na dvoje, boš odkril, da so možgani vlažni, vodenični in da smrdijo, in na osnovi tega jasno spoznaš, da telesa ne uničuje bog, ampak bolezen.

Enako je pri človeku: če se bolezen nekaj časa vleče, potem ni več ozdravljiva. Sluz namreč razjeda in razkraja možgane, razkrojeni deli pa se spremenijo v vodo, ki jih od zunaj obliva in preplavlja, zaradi česar bolnik pogosteje in lažje doživi napad. Bolezen je tudi dolgotrajna, saj je tekočina, ki obdaja možgane zaradi velike količine redka, tako da jo kri zaradi tega takoj nadvlada in segreje.

15. Tisti, ki so bolni že vajeni, zaslutijo napad vnaprej, zato pobegnejo od ljudi in sicer domov, če je v bližini njihov dom, če pa ne, na karseda osamljen kraj, kjer ga bo, če že pade, videlo čim manj ljudi, in se takoj zakrijejo. Bolnik počne to iz sramu zaradi svoje bolezni in ne iz strahu pred božanstvom, kakor meni večina ljudi. Otroci sprva padajo, kjer pač nanese, zaradi neizkušenosti. Ko pa že večkrat doživijo napad, pobegnejo, brž ko ga vnaprej zaslutijo, k materi ali h komu drugemu, ki ga dobro poznajo, in sicer iz bojazni in strahu pred bolečino, kajti občutka sramu otroci še ne poznajo.

16. Sicer pa mislim, da doživijo bolniki napad med vremenskimi spremembami zaradi spodaj naštetih razlogov, zlasti kadar piha južni veter, nekaj manj, kadar piha severni veter, najmanj pa, kadar piha kateri od

ostalnih vetrov. Tadva vetrova sta izmed vseh najmočnejša in si med seboj najbolj nasprotna tako glede na smer kakor tudi glede na moč.

Severniki zrak zgosti, ga očisti motnih in meglenih sestavin ter ga s tem naredi jasnega in prosojnega. Enako učinkuje na vse, kar nastaja iz morja in drugih voda. Takšen veter izloči iz vseh stvari vlago in tisto, kar je motno, enak učinek pa ima tudi na same ljudi, zaradi česar je najbolj zdravilen od vseh vetrov.

Južnik učinkuje povsem nasprotno od severnika. Najprej začne zgoščen zrak topiti in razlivati; nikoli ne zapiha močno takoj, temveč najprej umiri morje, ker ne more takoj obvladati zraka, ki je sprva strnjen in zgoščen, in mu to uspe šele sčasoma. Enako učinkuje na prst, morje, reke, vrelce, vodnjake in na vse, kar rase oziroma v čemer se nahaja vlaga. Ta je namreč v vsaki stvari, le da je je v eni več, v drugi pa manj. Vse tovrstne stvari se odzivajo na južni veter tako, da iz jasnih postanejo motne, iz hladnih tople, iz suhih pa vlažne. Vsa lončevina, bodisi v shrambi bodisi v kleti, napolnjena z vinom ali kako drugo tekočino, se odziva nanj, kajti glede na videz se spremeni. Povzroči tudi, da se sonce, luna in zvezde vidijo slabše kakor običajno.

Če torej kaj takega nadvlada tako velike in mogočne stvari ter povzroči, da se med vremenskimi spremembami telo odziva in izpreminja zaradi vetrov, potem je nujno, da se tudi možgani ob južnih vetrovih zrahljajo in navlažijo, žile pa postanejo bolj ohlapne, medtem ko se ob severnih vetrovih najbolj zdravi del možganov stisne, tisti najbolj nezdravi del in vlažni pa se izloča ter izpira navzven, tako da spremembam vetrov sledi odtekanje sluzi. Na ta način torej ta bolezen nastane in se razvija zaradi tistega, kar vstopa oziroma izstopa iz telesa, in ni nič težje ozdravljiva ali razumljiva niti bolj božanska od drugih bolezni.

17. Ljudje bi morali vedeti, da naše veselje, dobra volja, smeh in igrivost, prav tako pa tudi žalost, potrtnost, malodušje in gorje ne izvirajo od nikoder drugod kakor iz možganov. Ravno zaradi njih smo tudi razsodni in razumni, vidimo in slišimo, razlikujemo med sramotnim in plemenitim, med slabim in dobrim ter med prijetnim in neprijetnim, kajti ene stvari razlikujemo pač zaradi navade, druge pa razumemo na osnovi njihove koristi, ki nam jo prinašajo. Z možgani v trenutku odločitve presodimo tudi, kaj nam bo prineslo zadovoljstvo in kaj ne, saj nam ne prija venomer iste reči. Zaradi tega istega organa tudi zblaznimo in se nam blede, obidejo nas strah in groza (enkrat ponoči, drugič podnevi), prikazni v sanjah, zablode ob nepravem času, nespodobne misli, napačna presoja razmer, neprilagojenost nanje in nerodnost. Vse to doživljamo zaradi možganov, ko ti niso zdravi, ampak so bodisi toplejši ali hladnejši kakor običajno, bodisi so vlažnejši ali bolj suhi ali pa se jim je zgodilo kaj drugega nenaravnega ali nenavadnega. Zblaznimo zaradi vlage; ko so namreč

možgani vlažnejši kakor običajno, se začnejo premikati. Če se premikajo, niti vid niti sluh nista mirna, tako da bolnik vidi in sliši enkrat eno, drugič drugo, jezik pa stvari popisuje tako, kakor jih vsakič znova drugače zazna. Kolikor časa torej možgani mirujejo, tolikor časa je človek razumen.

18. Do trohnenja možganov pride zaradi sluzi in žolča. Vsakega od njiju boš prepoznal takole: tisti, ki blaznijo zaradi sluzi, so mirni, ne kričijo in ne razgrajajo, tisti pa, ki blaznijo zaradi žolča, vreščijo, so hudobni in ne mirujejo, ampak vedno počno kaj neprimernega. Taki so torej razlogi za trajno blaznost. Če pa nas obideta strah in groza, pride do tega zaradi spremembe v možganih. Do spremembe v možganih pride, če se ti pregrejejo. Ogrevajo se zaradi žolča, kadar ta prodre do možganov po žilah, ki dovajajo kri iz trupa. Strah traja, dokler se žolč spet ne umakne nazaj proti žilam in trupu, nato popusti. Bolnik je nejevoljen in vznemirjen, kadar se možgani ob neprimernem trenutku ohladijo in so neobičajno skrčeni. Vzrok tega je sluz in v tem stanju bolnik izgubi tudi spomin.

Bolnik v nočeh kriči in vrešči, kadar se možgani nenadoma segrejejo. To se dogaja koleričnim, flegmatičnim pa ne. Možgani se ogrejejo tudi, kadar veliko krvi zaide v možgane in prične vreti. Po zgoraj omenjenih žilah teče veliko krvi tudi, kadar vidi človek v sanjah grozljivo prikazen in ga je strah. Kakor ga v budnem stanju oblije rdečica in so oči rdeče, kadar se boji, njegov um pa snuje kaj slabega, tako se v snu godi tudi z obolelim zaradi sluzi. Ko pa se zbudi in ovede, se kri razdeli nazaj po žilah in to stanje mine.

19. Glede na to sem mnenja, da so možgani najmočnejši človeški organ. Ti nam tolmačijo pojave, ki izvirajo iz zraka, seveda če so zdravi, saj jim zrak daje sposobnost razmišljanja. Oči, ušesa, jezik, roke in noge pa počnejo to, kar možgani umevajo, kajti celotno telo deluje usklajeno le, dokler so možgani deležni zraka.

Možgani so tudi tisti, ki prinašajo sporočila zavesti. Ko namreč človek vase potegne zrak, ta najprej prispe v možgane, nato pa se razporedi po preostalem telesu, tako da pusti v možganih svoj najboljši del in tisto izmed svojih sestavin, ki sta ji lastna razum in zmožnost spoznavanja. Kajti če bi zrak najprej prispel v telo in šele nato v možgane, bi pustil zmožnost spoznavanja v mesu in žilah, v možgane pa bi prišel ogret in skaljen, saj bi bil pomešan z vlago iz mesa in krvi, tako da ne bi bil več neoporečen.

20. Zatorej sem prepričan, da so možgani tisti, ki nam tolmačijo zaznave. Sicer pa ima trebušna prepona¹⁷ ime, ki ga ima po naključju oziroma dogovoru in ne na osnovi svojega dejanskega, naravnega svojstva. Niti jaz ne vem, kakšno moč naj bi posedovala, s katero bi nam zagotavljala razumnost in rabsodnost, z izjemo tega, da bije in poskakuje, ker je pač

¹⁷ Med Grki je bilo prepričanje, da je sedež čustev in razuma trebušna prepona (*phrēn*), tako zelo razširjeno, da je lahko beseda *phrēn* pomenila tudi 'razum' ali 'duh'.

tanka, če se človek razveseli česa nepričakovanega ali če ga kaj muči, in da je najbolj napet organ v telesu. Trebušna prepona tudi nima votlega dela, v katerega bi prejemale bodisi dobro bodisi slabo, ki nas doleti, jo pa to dvoje po drugi strani spravlja v gibanje zaradi njene naravne šibkosti. Glede na to, da ničesar ne zazna prej kakor drugi organi v telesu, je dobila trebušna prepona svoje ime neutemeljeno in brez pravega razloga, kakor tisti predel ob srcu, ki se imenuje 'ušesa'¹⁸, ne da bi karkoli prispeval k sluhu.

Drugi spet trdijo, da razmišljamo s srcem in da je to tisto, kar nas žalosti oziroma kar nas pripravi do tega, da premišljujemo. To ne drži, kajti srce se krči kakor trebušna prepona in to celo iz istih razlogov. Žile namreč vodijo iz celega telesa v srce, to pa ima tudi zaklopke, tako da zazna, če se človeka loti kako trpljenje ali kaka napetost. Iz tega sledi, da telo trepeti in se krči, če nas kaj muči, to isto pa doživlja tudi, če smo pretirano veseli, zaradi česar tudi srce občuti, kar doživljamo, še bolj pa trebušna prepona. Toda nobeden od teh dveh organov nima zveze z razumom, saj so za vse to odgovorni možgani. Kakor so možgani prvi od vseh organov, ki zaznajo zavest v zraku, tako tudi, če pride zaradi letnega časa do kake močnejše vremenske spremembe v zraku in postanejo drugačni, kot so bili. Zaradi tega trdim, da se najhujše, največje, najbolj smrtnosne in neukim ljudem najtežje razumljive bolezni vedno lotijo možganov.

21. Ta takoimenovana 'sveta bolezen' se potemtakem pojavi iz istih razlogov kot druge bolezni, in sicer zaradi tistega, kar vstopa in izstopa iz telesa, mraza, sonca in vetrov, ki se spreminjajo in nikoli ne mirujejo. Naštete stvari pa so vsekakor božanske, tako da te bolezni ni treba obravnavati posebej in jo imeti za bolj božansko od drugih, temveč moramo imeti vse za božanske, a hkrati vse tudi za človeške. Vsaka bolezen ima lastno naravno svojstvo in moč in prav nobena ni niti brezupna niti neozdravljiva. Večino se da ozdraviti s tistim, kar jo je povzročilo. Eno je namreč hrana drugemu, čeprav včasih vendarle škoduje. Zdravnik mora torej vedeti, ko oceni čas, da eni stvari daje hrano in ji pospešuje rast, drugo pa skuša z odvzemanjem hrane zavreti.

Ne pri tej bolezni ne pri drugih se obolenja ne sme krepiti, ampak se ga mora čim hitreje oslabiti, tako da se bolezni dovaja njej škodljivo snov in ne nekaj, kar ji je sorodno. Zaradi sorodnega bolezni cveti in se krepi, zaradi njej škodljivega pa pojema in slabi. Kdorkoli zmore v ljudeh z nadzorovanjem prehrane povzročiti suhost in vlago, toploto ali hlad, ta lahko najbrž ozdravi tudi to bolezen, če prepozna pravi trenutek, ko je treba dajati zdravila, ne da bi si pomagal z očiščevalnimi obredi, zagovori in vsemi drugimi mazaškimi pripomočki.

¹⁸ 'Ušesa' (*ōta*) je bilo pri Grkih tudi ime za srčni predvor.